

Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi Sayı: 12/3 2023 s. 1362-1381, TÜRKİYE

Araştırma Makalesi

**2018 ORTAÖĞRETİM TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI DERSİ ÖĞRETİM
PROGRAMININ ELEŞTİREL OKUMA KAZANIMLARI AÇISINDAN
İNCELENMESİ***

Fatime KIRS**

Bayram AŞILIOĞLU***

Geliş Tarihi: 13.02.2023

Kabul Tarihi: 29.05.2023

Öz

Okuma eylemi, günümüz modern toplumunda büyük bir gereksinim haline gelmiştir. Bireylere yaratıcı ve eleştirel düşünme becerisi kazandırmayı amaçlayan yeni eğitim yaklaşımları göz önünde bulundurulduğunda, bu becerinin kazandırılması için ortaöğretim programlarında eleştirel okumaya dair yeterli oranda ve biçimde yer verilecek açıklama ve kazanımlara ihtiyaç olduğu aşikârdır. Bu araştırmanın amacı 2018 ortaöğretim Türk Dili ve Edebiyatı dersi (9-12. sınıflar) öğretim programını eleştirel okumaya ilişkin açıklama ve kazanımlar açısından incelemektir. Nitel araştırma yönteminin kullanıldığı bu çalışmada veriler doküman incelemesi yoluyla toplanmıştır. Araştırmada toplanan verilerin değerlendirilmesinde, nitel veri analiz yöntemlerinden Betimsel Analiz yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın verilerinden hareketle şu sonuçlara ulaşılmıştır: 2018 Öğretim programında beş başlık çerçevesinde öğrencileri eleştirel okumaya yönlendirme amaçlı açıklamalara yer verilmiştir. Ancak bu söz konusu açıklamalar ortaöğretim öğrencilerine eleştirel okuma becerisi kazandırılması yönünde önemli ve olumlu olmakla beraber yeterli olmadığı söylenebilir. Öğretim programının “şiir”, “öyküleyici”, “tiyatro” ve “bilgilendirici (öğretici)” metin türlerinde eleştirel okuma becerisi kazanımlarının oranı yüksek düzeydedir.

Anahtar Sözcükler: Öğretim programı, eleştirel okuma, kazanım, Türk dili ve edebiyatı.

**EXAMINATION OF 2018 SECONDARY EDUCATION TURKISH
LANGUAGE AND LITERATURE CURRICULUM IN TERMS OF
CRITICAL READING OUTCOMES**

Abstract

The act of reading has become a great necessity in today's modern society. Considering the new educational approaches that aim to provide individuals with creative and critical thinking skills, it is obvious that there is a need for explanations and acquisitions that will be included in the

* Bu çalışma, 17-18 Kasım 2022 tarihli Dicle University International Interdisciplinary Symposium (DUDS-22)'da özet bildiri sözlü olarak sunulmuştur.

** Dr.; Millî Eğitim Bakanlığı, Batman, fatimekirs33@gmail.com.

*** Prof. Dr.; Dicle Üniversitesi, Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Diyarbakır, bayramasilioglu@gmail.com.

secondary education programs in a sufficient amount and form in order to gain this skill. The aim of this study is to examine the 2018 Secondary Education Turkish Language and Literature course (9-12 grades) curriculum in terms of explanations and achievements related to critical reading. In this study, in which the qualitative research method was used, the data were collected through document analysis. In the evaluation of data collected within the scope of the research, the descriptive analysis method was used from qualitative data analysis methods. From the data of the research, the following results have been achieved: In the 2018 Curriculum, there are explanations aimed at guiding students to critical reading within the framework of five headings. 2018 Turkish Language and Literature of Secondary Education (9-12 grade) the five topics of the curriculum include explanations intended to guide students to critical reading. However, it can be said that these explanations are important and positive, but not sufficient in terms of providing secondary school students with critical reading skills. The rate of critical reading skill acquisitions in the "poetry", "storyteller", "theatre" and "informative (educational)" text types of the curriculum is high.

Keywords: Curriculum, critical thinking, achievement, Turkish language and literature.

Giriş

İnsanlığın tarihsel sürecinde bir başlangıç noktası olarak kabul edilen yazının kullanılmasıyla beraber yazılanların anlaşılması ihtiyacı doğmuştur. Basılı materyalleri, yazıları okumayı öğrenen insan böylece kendini, duygu ve düşüncelerini ifade etmede; çevresini ve yaşadığı dünyayı tanıma ve bu yolla yeni bilgi dağarcığını zenginleştirmede etkili olan önemli bir dil becerisine sahip olmuştur.

İlkel toplumlardan modern topluma geçiş yapan insanoğlu, günlük yaşamda sık sık karmaşık kamu ve politik meselelerle uğraşma, kararlar alma ve problemleri çözme ihtiyacı duymuşlardır. Bunu verimli ve etkili bir şekilde yapabilmeleri için insanların gördüklerini, duyduklarını ve okuduklarını eleştirel bir şekilde değerlendirebilmeleri gereklidir (Taglieber, 2000, s. 15-16). Öğrenilenlerin sorgulanması, eleştirilmesi ve mevcut bilgilerin yenilmesi nitelikli ve işlevsel bir okuma ile yakından ilgilidir. Eleştirel ve sorgulayıcı bir bakış açısıyla yapılacak nitelikli ve işlevsel bir okuma için ise öncelikle okuma kavramı ile kastedilenin ne olduğu iyi anlaşılmalıdır.

Okuma, yazılı veya çizili olan sembolleri görüp seslendirme ve anlamlandırarak bilgi edinme olarak betimlenebilir (Maden, 2018, s. 233). Bu beceri insanın yaşamını zenginleştirir (Er, 2018, s. 55). Daha ayrıntılı bir ifadeyle okuma; görme, algılama, beyinde yapılandırma, anlama, seslendirme gibi ses ve beynin farklı işlevlerini içermenin yanı sıra çizgilerin, harflerin ve sembollerin algılanması türü karmaşık bir dizi davranışın eşgüdümünü gerektiren bir beceridir (Karasakaloğlu, Saracaloğlu ve Yılmaz-Özelçi, 2012, s. 406). Diğer bir tanımda ise okuma eylemi, yazılı metinlerdeki duygu ve düşüncelerin kavranarak analiz edilmesi ve değerlendirilmesi benzeri zihni, ruhi ve fizyolojik niteliklere sahip karışık bir süreç olduğu ifade edilmiştir (Altunsöz, 2016, s. 15). Bu karmaşık okuma sürecini aynı zamanda okurun ön bilgilerini yazılı metindeki diğer bilgilerle bütünleştirmesini ve bu yolla yeni anlamlar üretmesini kapsayan aktif bir süreç olarak tanımlamak mümkündür (Güneş, 2020, s. 127). Bu ifadelerden anlaşılacağı üzere okuma sadece ses ve harflerin doğru sesletilmesiyle sınırlı olmayıp yaşamın tümünü kapsayan bilişsel, duyuşsal ve devinişsel süreçleri içermektedir. Ancak günümüz okuma anlayışında okuma ile kastedilenin belirli bir anlama düzeyine ulaşmayı

hedefleyen pasif bir dil becerisi olmayıp metinleri anlayabilmek, metnin içeriğini yorumlayabilmek ve aynı zamanda yazarda var olan fikirleri ve okunanların doğruluğunu değerlendirebilmek olduğu açıktır. Bu bağlamda okunan metinlerin eleştirel olarak analiz edilmesi, yorumlanarak değerlendirilmesi ön plana çıkmaktadır.

Eleştirel sözcüğü değerlendirme, yargılama ve ayırt etme anlamlarında kullanılan Yunanca "Kritikos", "Krites" (hükmetme) sözcüğünden türetilmiş olup bir nesnenin kıymetine dair karar verme anlamında Latince'de "Criticus" biçiminde kullanılmış, bu şekilde başka dillere aktarılmıştır (Çifçi, 2006, s. 55; Altunsöz, 2016, s. 21). Eleştirel okuma kavramı ise düşüncenin doğasını geliştirmek amacıyla metin ve düşünmeyi analiz etme ve değerlendirme sanatı olarak tanımlanmaktadır (Tomasek, 2009, s. 127). Diğer bazı tanımlarda ise eleştirel okuma; okunan metinle iletişimsel bir etkileşim içinde olma hali, yazarın bize iletmek istediği iletiyi alımlama edimi (Arıcı, 2018, s. 52), metinde anlatılanların olumlu ve olumsuz yönlerini ayırt ederek okuma (Maden, 2018, s. 251), metnin çözümlenmesi yoluyla metne ait unsurların metnin bütününde yer aldığı biçimi değişmeksizin kısımlara ayrılarak analiz edilmesi (Gündüz, 2015, s. 21), okuyucunun yazar ile iç diyaloga katıldığı aktif, entelektüel bir süreç (Lopez-Sanchez, 2015, s. 17), okuyucunun okuduğunun değerini yargılamak için sorgulayıcı bir tutum, mantıksal analiz ve çıkarım kullandığı daha yüksek bir düşünme düzeyini içeren okuma becerisi (Rohmah, 2018, s. 21) şeklinde ifade edilmiştir. Bu tanımlardan ve ifadelerden hareketle eleştirel okumayla okuyucuların metindeki duygu ve düşünceleri anlamak metnin güçlü ve zayıf yanlarını bulmak için okuduklarını değerlendirmeye yönlendirildiği söylenebilir. Bu bakımdan eleştirel okuma, anlama ve anlatım becerilerini geliştirmeyi amaçlayan öğretim programlarının önemli bir boyutunu oluşturmaktadır.

Eleştirel okuma, aynı anda birkaç düşünce seviyesini kullanan etkileşimli bir süreçtir (Taglieber, 2000, s. 15-16). Aynı zamanda yüzeysel ve mekanik okumanın tersine bir metnin üzerinde derin ve karmaşık bir şekilde etkin olarak yoğunlaşmayı gerekli kılmaktadır (Ateş, 2013, s. 43). Eleştirel okuma, okunan metne ilişkin yorum ve değerlendirme yapabilmektir. Zira okunan metnin yorumlanması çok önemlidir. Okuyucunun okuduğu metni sorgulaması onun eleştirebiliyor olması anlamına gelmektedir (Arıcı, 2018, s. 52). Bu nedenle eleştirel okuma yaparken okuyucu; yazarın mesajını anlamaya, metni okumadan önceki ve okuduktan sonraki düşünceler arasındaki farklılıklara, metinde ifade edilenlere ilişkin zihindeki soruların cevaplandırılmasına, metinde anlatılanların hangi yönden ilgi çektiğine ve metnin konusuyla dair ön bilgilere neler eklendiğine dikkat etmelidir (Maden, 2018, s. 251). Sadioğlu ve Bilgin'e (2008, s. 817) göre şu sorulara verilen yanıtlar, eleştirel okuma yapıldığının göstergesidir: (1) Yazarın inanılmasını istediği konu veya paylaşılmasını istediği düşünce nedir? (2) Okuyucunun okuma öncesi metinde yer alan konuya ilişkin inançları nelerdir? (3) Okuyucunun metindeki konuya yönelik şu anki düşünceleri nelerdir? (4) Metnin okuyucuyu özellikle ikna ettiği noktalar nelerdir? (5) Okuyucunun metne dair hangi çelişkileri mevcuttur? (6) Metnin ilgi çekici konuları nelerdir? (7) Okuyucu metni okuduktan sonra hangi kazanımlar edinmiştir?

Eleştirel bir okuyucu, tam olarak ve tarafsız bir şekilde yorumlamak ve değerlendirmek için varsayımları, temel kavramları ve fikirleri, sebeplerini, destekleyici örnekleri, eşdeğer deneyimleri, dolaylı anlatımları, sonuçları ve yazılı metnin diğer yapısal yapılarını aktif olarak aramalıdır (Lopez-Sanchez, 2015, s. 17). Bu bağlamda eleştirel okuyan birey yazıda anlatılanlara, bunları destekleyen düşüncelere dikkat etmenin yanında anlatılanların betimlenme şekliyle de ilgilidir. Oysa eleştirel beceriye sahip olmayan okuyucunun yazıda ifade edilenleri

çoğunlukla tartışmaksızın gerçek olarak kabul ettiği söylenebilir. Bu nedenle okumaya yönelik eleştirel bakış açısı kazanmak, okuyucuların okuduklarına ilişkin sadece mantıklı olanı kabul etmelerine ve çarpıtılmış olanı reddetmelerine yardımcı olması bakımından son derece önemlidir. Zira eleştirel okuma; okur, yazar ve metin arasında bir etkileşim oluşturarak metnin anlaşılmasını, dilin edebi yönünü, yazarın bakış açısını, üslubunu, metne dair biçim ve yapı gibi unsurların anlaşılmasına yardımcı olmaktadır.

Pedagojide eleştirel bir okuma yaklaşımı, öğrencilerin okuduklarının mantığını anlamalarına yardımcı olmayı vurgulamaktadır (Tasnimi, 2017, s. 1). Öğrenciler, eleştirel okuma pratikleri sayesinde bir taraftan dili tanıma ve dili bilme fırsatı yakalarken (Tara, 2014, s. 4), diğer taraftan farklı metinler vasıtasıyla bağlantı ve karşılaştırmalar yapmaktadır. Böylece okuduğu metinde yer alan fikirlerin diğer metinlere kıyasla niçin farklılaştığını veya benzerlik taşıyan yönlerini belirlenmesi sonucu analitik düşünce gelişmektedir (Aşılıoğlu, 2008, s. 9). Bu bakımdan eleştirel okumanın temel niteliği okurun okuduklarına ilişkin yargılama, sorgulama yapması ve akıl yoluyla bir varlığa ulaşmasıdır (Özdemir, 2005, s. 18). Bu bağlamda günümüz teknolojik gelişmelerle uyumlu olarak öğrenciler, günlük yaşamlarında (İnternet, basılı medya, radyo veya TV programları, podcast'ler, posta, sosyal ağ siteleri vb. aracılığıyla) karşılaştıkları metinlerin arkasındaki gerçek dünya ortamlarını ve sosyal olarak ilgili konuları keşfedebilmeli ve yorumlayabilmelidirler (Vozgova ve Afanasyeva, 2019, s. 81). Öte yandan eleştirel okuyan öğrenci, öğretmen merkezli olmayıp kendisini yönetendir ve nihayetinde ne öğretmen ne ebeveynlerinin yardımı olmaksızın asıl olan öğrencinin kendisidir. Böylece eleştirel okuyucu; öğrenmeyi seven, öğrenmeyi öğrenen, bağımsız bir öğrenen olmaktadır (Dale, 1965, s. 195-196). Bu kapsamda okullarda yapılacak okuma ve yazmanın bütünleştirilmesi, sınıf tartışmaları ve soru sormanın kullanılması gibi etkinlikler eleştirel becerileri geliştirmenin etkili yollarıdır. Ayrıca romanlar, özellikle klasik olanlar, öğrencileri daha üst düzey düşünme becerilerini uygulamaya teşvik eden farklı hikâyeler onlara farklı bakış açıları kazandırabilir (Kazazoğlu, 2022, s. 4).

Örgün eğitim sürecinin öz bilinçli ve yansıtıcı bireyler haline gelecek olan özerk ve eleştirel düşünürlerin gelişimine yardımcı olması beklenmektedir. Bu süreç eleştirel düşünmeyi, ortaya konan fikirleri analiz etmeyi, düşünceleri, iddiaları akla yatkınlık ve uygunluk gibi yönlerden değerlendirmeyi, iddialar hakkında sonuçlar çıkarmayı, kişinin kendi fikirlerini oluşturmasını ve kendi muhakemesi üzerinde düşünmesini içerir (Kazazoğlu, 2022, s. 1-2). Eleştirel düşünme; yargıların doğruluk derecesini etkili bir biçimde tanımlamak, analiz etmek ve değerlendirmek için gereken çok çeşitli bilişsel becerilere ve entelektüel eğilimlere verilen genel terimdir (Bassham vd., 2002, s. 1). Eleştirel düşünme bir süreç ve/veya bağlam içinde geliştirilmesi gereken bir beceridir. Edebiyat, okuyucunun odak karakterlerle tanışırken, yeni ortamlar keşfederken ve hikâyeyi kendi zihninde yorumlamaya başlarken bir yazarın vizyonunu anlamaya çalıştığı böyle bir bağlamdır (Kazazoğlu, 2022, s. 1-2). Bu bağlamda eleştirel okuma dersi, eleştirel düşünme yaklaşımına dayalıdır ve hem yeni sosyo-kültürel bilgiyi işlemeyi hem de bu bilgiyi yeni bir duruma uygulanmasını içermektedir. Günümüzde öğrencilerin edindikleri eleştirel okuma becerilerini daha önce hiç görmedikleri materyallerle yeni durumlara uygulamaları gerekmektedir. Bu açıdan eleştirel okuma etkinlikleri, eleştirel düşünme yaklaşımını artırmakta ve dil öğrenenlerin daha fazla pratik yapmasını kolaylaştırmaktadır. Sorular eleştirel okuma ortamında önemli katalizörler olduğundan öğrenciler metinsel, kavramsal ve kişiler arası anlamları çözerek düşündürücü konuları analiz etmeyi, sentezlemeyi, değerlendirmeyi ve yorumlamayı öğrenmektedirler (Vozgova ve Afanasyeva, 2019, s. 83).

Bundan hareketle mevcut araştırmada 2018 Ortaöğretim Türk Dili ve Edebiyatı dersi (9-12. sınıflar) Öğretim Programı eleştirel okumaya ilişkin açıklama ve kazanımlar açısından incelenirken programda yer alan eleştirel düşünceye yönelik açıklamalar da araştırmanın kapsamı içine alınmıştır.

Dil ve edebiyat gelişimi, büyük çoğunlukla okuma metinleri üzerinden gerçekleştirilmektedir. Ekseriyetle okuma ve anlama becerilerine dayalı olan bu eğitim alanı, okuyucunun üst düzey düşünme becerilerinin gelişmesine de en uygun zemini sağlamaktadır (Yazıcı, 2017, s. 538). Bozkırlı ve Er (2018) tarafından yapılan araştırmada Türk dili ve edebiyatı öğretmenlerinin öğretim programının uygulanmasında en çok edebî türlere dönük okuma çalışmalarına dikkat etkileri tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra dil ve edebiyat eğitimi öğrencileri sınıf ve okul ortamından sosyal yaşama doğru hazırlamaktadır (Potur, 2014, s. 44). Bu çerçevede çağdaş dil ve edebiyat öğretiminde öğretmen, dersle ilgili amaçları gerçekleştirmeye yönelik yazı metinlerinin ve etkinliklerin yardımıyla öğrencilerinin bireylerin çalışmalarını eleştirel olarak tartışmalarını sağlayabilir (Aslan, 2010, s. 129). Ancak eleştirel okumaya dair yönlendirme nadirdir. Bu durum, öğrencilerin dilin mantığını anlamadaki eksiklikleri, okuma sırasındaki düşünce netliğini zayıflatmaktadır (Tasnimi, 2017, s. 1). Bu anlamda öğrenciler hangi düzey ve amaçla okursa okusun sadece anlama değil; aynı zamanda analiz, yorumlama ve değerlendirme becerisi de sahip olmalıdır. Örgün eğitiminin merkezinde eleştirel düşünme becerisiyle beraber okuma eğitimi yer almalı ve öğretim programları eleştirel okuma becerilerini kapsamalıdır.

1. Araştırmanın Amacı

Her ülke belirlemiş olduğu felsefe ve hedefler doğrultusunda iyi bireyler yetiştirmeyi amaçladığı gibi ülkemizin de yeni eğitim programlarında iyi bireylerin temel niteliklerinden birinin eleştirel düşünme becerisidir. (Akar, Başaran ve Kara, 2016, s. 5). Türkiye’de başta gelen eğitim problemlerinden biri olarak görülen üst düzey bilişsel becerilerin sahip olunamamasının ardında yatan nedenlerden biri de öğrencilerin eleştirel okuma becerisini kazanamamasıdır (Aşılıoğlu, 2008). Öğrencilere yaratıcı ve eleştirel düşünme becerisi kazandırmayı amaçları arasına alan Millî Eğitim Bakanlığı Ortaöğretim Yönetmeliği (MEB, 2016) göz önünde bulundurulduğunda, bu becerinin kazandırılması için ortaöğretim programlarında eleştirel okumaya dair yeterli oranda ve biçimde yer verilecek açıklama ve kazanımlara ihtiyaç olduğu aşikârdır. Zira iyi düzeyde eleştirel düşünür olmak ancak yazılı metinleri eleştirel biçimde okuyabilmek ile mümkündür. Bu araştırmanın amacı 2018 Ortaöğretim Türk Dili ve Edebiyatı dersi (9-12. sınıflar) Öğretim programını eleştirel okumaya ilişkin açıklama ve kazanımlar açısından incelemektir. Bu amaç çerçevesinde aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

a. 2018 Ortaöğretim Türk Dili ve Edebiyatı dersi (9-12. sınıflar) Öğretim Programında eleştirel okumaya ve eleştirel düşünmeye ilişkin açıklamalara yer verilmiş midir?

b. 2018 Ortaöğretim Türk Dili ve Edebiyatı dersi (9-12. sınıflar) Öğretim Programında eleştirel okumaya ilişkin hangi kazanımlar yer almaktadır ve bu kazanımların dağılımı nasıldır?

Türk Dili ve Edebiyatı dersi öğretim programlarında eleştirel okumaya ilişkin açıklama ve kazanımları incelemek, geleceğin toplumunu oluşturacak öğrencilere hedeflenmiş olan eleştirel becerilerin kazandırılması noktasında önem arz etmektedir. Bu çalışmanın ortaöğretim kademesi Türk Dili ve Edebiyatı dersi öğretiminde eleştirel okuma becerisine dikkat çekerek bu

becerinin kazandırılmasına dönük etkin ve yetkin çalışmalara, uygulamalara yönelme ve eğitimcilerde bir bilinç ve farkındalık oluşturma babında alana katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu anlamda bu çalışmanın eğitim sistemimizde farklı kademelerde eleştirel okuma araştırmalarına kayda değer bir yön vereceği umulmaktadır.

2. Yöntem

Bu araştırma, nitel bir yaklaşımla ve nitel araştırma yöntemi kullanılarak yürütülmüştür. Doküman analizi, görüşme, gözlem gibi nitel veri toplama yöntemlerinin işe koşulduğu Nitel araştırmalar; algıları, olayları tabii ortamlarında gerçekçi, bütünsel bir anlayışla incelenmesine olanak tanıyan bir sürecin takip edildiği araştırmalar (Yıldırım ve Şimşek, 2016, s. 41) olarak tanımlanmıştır. Nitel yöntemle tasarlanan araştırmalarda araştırmacılar, inceledikleri konu hakkında derin bir kavrayışa ulaşmaya yönelik bir içindedirler. Bu bakımdan bir kâşif niteliğiyle hareket eden araştırmacı bir taraftan ek sorularla gerçekliğin izini sürerken diğer taraftan katılımcının bakış açısının öznel oluşuna dikkat etmektedir (Karataş, 2015, s. 63).

2.1. Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırma verilerinin toplanmasında doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Doküman inceleme, belgesel tarama şeklinde nitelendirilen geçmiş olgunun izini taşıyan film, fotoğraf, plak, çeşitli ses ve görüntü kayıt cihazları ile araç ve gereçlere; bina, heykel türü kalıntılara; olgulara ilişkin yazılmış, her türden mektup, rapor, kitap, ansiklopedi; resmi ve özel yazılar, istatistikler; tutanak, anı, yaşam öyküsü benzeri kayıtlara (Karasar, 2016, s. 229) dayalı bir veri toplama yöntemidir. Araştırmada eleştirel okumaya ilişkin literatürden, literatürde yer alan bazı eleştirel okuma ölçüt listeleri ve eleştirel okuma ölçeklerinden (Aktaş 2021; Akyol, 2011; Aşılıoğlu, 2008; Esemen ve Sadioğlu, 2021, Özdemir, 2005; Dilidüzgün ve Aydın Gönül, 2017; Söylemez, 2015; Ünal, 2006) yararlanılarak 73 maddelik “Eleştirel Okuma Ölçütler Listesi” (Ek 1) oluşturulmuştur. Oluşturulan ölçütler listesi, Eğitim Programları ve Öğretim ile Türkçe Eğitimi alanında olmak üzere toplam üç uzmanın görüşüne sunulmuş, bu görüşler doğrultusunda iki eleştirel okuma ölçütü listeden çıkarılarak liste tekrar düzenlenmiştir. Veri toplama sürecinde kullanılmak üzere son şekli verilen 71 maddelik Eleştirel Okuma Ölçütler Listesi “EO1, EO2, EO3...” şeklinde kodlanmıştır. Bu işlemin ardından Millî Eğitim Bakanlığı tarafından yayımlanmış en güncel program olan 2018 Ortaöğretim Türk Dili ve Edebiyatı Dersi (9-12. sınıflar) Öğretim Programı incelenmiştir. Öncelikle programda eleştirel okumaya ve bu kapsamdaki eleştirel düşünmeye ilişkin açıklamalara yer verilip verilmediği, verildiyse bunun nasıl ifade edildiği ortaya konulmaya çalışılmıştır. Ardından kazanımlar açısından program incelenmiş ve Eleştirel Okuma Ölçütler Listesi ile örtüşen eleştirel okuma kazanımları uygun kodlarla eşleştirilmiştir. Böylece eleştirel okuma kazanımları belirlenmeye çalışılmıştır.

3. Bulgular

Bu bölümde, araştırmanın amacı çerçevesinde eleştirel okuma ile ilgili veriler yer almaktadır.

3.1. 2018 Ortaöğretim Türk Dili ve Edebiyatı Dersi (9-12. sınıflar) Öğretim Programında Eleştirel Okumaya ve Eleştirel Düşünmeye İlişkin Yer Alan Açıklamalar

Öğretim Programında eleştirel okuma eğitime yönelik açıklamalar aşağıda belirtilmiştir.

Programının ilk bölümünün başlığı olan “*Millî Eğitim Bakanlığı Öğretim Programları*” kapsamında ortaöğretim öğrencilerine eleştirel okuma becerisini kazandırmaya yönelik şu açıklamalar yer almıştır:

“(…) Bu değişim bilgiyi üreten, hayatta işlevsel olarak kullanabilen, problem çözebilen, eleştirel düşünen, girişimci, kararlı, iletişim becerilerine sahip, empati yapabilen, topluma ve kültüre katkı sağlayan vb. niteliklerdeki bir bireyi tanımlamaktadır” (MEB, 2018, s. 4).

Programın henüz ilk başlığının ilk paragrafında eleştirel okumaya değinen ifadelerin yer alması son derece olumlu ve dikkat çekicidir.

Programının “*Öğretim Programlarının Perspektifi*” ana başlığı altında “*Yetkinlikler*” alt başlığı ile sayılan yetkinlikler kapsamında ortaöğretim öğrencilerine eleştirel okuma becerisini kazandırmaya yönelik “*Dijital yetkinlik*” yan başlığı çerçevesinde şu açıklamalara yer verilmiştir:

“Dijital yetkinlik: İş, günlük hayat ve iletişim için bilgi iletişim teknolojilerinin güvenli ve eleştirel şekilde kullanılmasını kapsar” (MEB, 2018, s. 7).

Programın amaç bölümünü açıklayan “*Öğretim Programının Özel Amaçları*” başlığı altında ortaöğretim öğrencilerine eleştirel okuma becerisini kazandırmaya dönük şu ifadeler yer almıştır:

“Bu programla öğrencilerin;

(…)

Metinler aracılığıyla okuduğunu anlama ve eleştirel okuma becerilerini geliştirmeleri ve okuma alışkanlığı kazanmaları ... ”(MEB, 2018, s. 12).

Öğretim programının “*Alana Özgü Beceriler*” başlığının yer aldığı kısımdaki açıklamalarda ise öğrencilerin kazanması amaçlanan yeterlilik ve becerilerden biri olarak eleştirel okumanın yer aldığı tespit edilmiştir (MEB, 2018, s. 12):

Türk Dili ve Edebiyatı Dersi Öğretim Programı ile dört temel dil becerisinin yanı sıra öğrencilere kazandırılması hedeflenen yeterlilik ve beceriler, aşağıda sunulmuştur:

(…)

Eleştirel Düşünme.

Programın “*Ders Kitabının Yazımında Dikkat Edilecek Hususlar*” başlığı altında, ortaöğretim öğrencilerinin ders kitaplarındaki metinleri değerlendirmesinde eleştirel bakış vurgusu yapılarak eleştirel okuma becerisi edinimine yönelik şu açıklamalara yer verildiği görülmüştür:

“Kitaplardaki metinleri anlamak, çözümlmek ve eleştirel bakışla değerlendirebilmek için öğrenciler metin türü, yazarlar, şairler, edebî dönemler, akımlar, kavramlar vb. hakkında bazı temel bilgilere ihtiyaç duymaktadırlar...” (MEB, 2018, s. 14).

3.2. 2018 Ortaöğretim Türk Dili ve Edebiyatı Dersi (9-12. Sınıflar) Öğretim Programındaki Eleştirel Okumaya İlişkin Kazanımlar

Türk Dili ve Edebiyatı dersi konu kazanım ve açıklamaları sınıf düzeyinde düzenlenmemiş olup 9-12 sınıfları kapsayacak şekilde genel olarak okuma, yazma ve sözlü iletişim başlıklarıyla kategorilendirilmiştir. Programın sınıflar düzeyinde düzenlenen “Ünite, Süre ve İçerikler Tablosu” başlığı altında ise aynı şekilde okuma, yazma ve sözlü iletişim başlıklarıyla bir kategorilendirme yapılmıştır. Ancak bu bölümlerde kazanımlara yer verilmediği; işlenecek konu, metinler ve atlarında bunlarla ilgili kısa açıklama ve yönergelerin yer aldığı görülmüştür. Program tür merkezli bir yaklaşımla oluşturulduğundan kazanımlara dair sınıflamalar bu doğrultuda yapılmıştır (MEB, 2018, s. 8). Programının “Okuma” öğrenme alanı kazanımları dört kategori şeklinde oluşturulduğundan eleştirel okuma becerisini edindirmeye yönelik kazanımların incelenmesiyle elde edilen veriler bu çerçevede aşağıda tablolaştırılmıştır. Tablolarda yer alan metin türlerine ait kazanımların çoğunlukla Eleştirel Okuma Ölçütleri Listesi kodlarından birden fazlasıyla uygunluk gösterdiği görülmüştür. Ayrıca türlere ilişkin oluşturulan tüm tablolarda sadeliği ve anlaşılabilirliği sağlamak için 2018 TDE Öğretim Programında okuma öğrenme alanındaki tüm kazanımlara yer verilmeyip sadece Eleştirel Okuma Ölçütleri Listesi ile örtüşen kazanımlar ve ilgili kodları yazılmıştır. Programın metin türlerine ait okuma öğrenme alanındaki tüm kazanımların sayısı ve eleştirel okuma kazanım sayıları ile toplamları ise frekans ve yüzde şeklinde ifade edilmiştir.

Tablo 1: Şiir Metin Türünde Eleştirel Okuma Kazanımları ve Dağılımı
Şiir (9-12. sınıflar)

Okuma			
Eleştirel Okuma Kazanımları	Eleştirel Okuma Ölçütleri Listesi Kodu	Eleştirel Okuma Kazanım	
		f	%
Metinde geçen kelime ve kelime gruplarının anlamlarını tespit eder.	EÖ5, EÖ59	1	7,69
Şiirin temasını belirler.	EÖ10	1	7,69
Şiirde ahengi sağlayan özellikleri/unsurları belirler.	EÖ31, EÖ 45, EÖ 44	1	7,69
Şiirin nazım biçimini ve nazım türünü tespit eder.	EÖ36, EÖ35	1	7,69
Şiirdeki mazmun, imge ve edebî sanatları belirleyerek bunların anlama katkısını değerlendirir.	EÖ46 EÖ45 EÖ53	1	7,69
Şiirde söyleyici ile hitap edilen kişi/varlık arasındaki ilişkiyi belirler.	EÖ14, EÖ16	1	7,69
Şiirde millî, manevî ve evrensel değerler ile sosyal, siyasi, tarihî ve mitolojik öğeleri belirler.	EÖ32, EÖ31	1	7,69
Şiirde edebiyat, sanat ve fikir akımlarının/anlayışlarının yansımalarını değerlendirir.	EÖ32, EÖ31	1	7,69
Şiiri yorumlar.	EÖ68, EÖ67	1	7,69
Şair ile şiir arasındaki ilişkiyi değerlendirir.	EÖ65, EÖ54, EO35, EO21	1	7,69
Eleştirel Okuma Kazanım Sayısı Toplamı		10	76,92
Okuma Öğrenme Alanındaki Kazanım Sayısı Toplamı		13	100

Tablo 1’de görüldüğü üzere, programının “Şiir” metin türündeki “Okuma” öğrenme alanı kazanımları sınıf ayırımı yapılmaksızın bütünsel bir yaklaşımla ele alınmış olup bu bölümdeki toplam kazanımın %76,92’sinin öğrencilere eleştirel okuma becerisini kazandırmaya yönelik ifadeler içerdiği tespit edilmiştir. Bu yüksek oran şiir türünde eleştirel okuma becerisini kazandırma amaçlarını gerçekleştirmede olumlu bir bulgudur.

Tablo 2: Öyküleyici (Anlatmaya Bağlı) Edebi Metinler (Masal/Fabl, Destan, Mesnevi, Hikâye, Roman vb.) Türünde Eleştirel Okuma Kazanımları ve Dağılımı

Öyküleyici (Anlatmaya Bağlı) Edebi Metinler (9-12. sınıflar)			
Okuma			
Eleştirel Okuma Kazanımları	Eleştirel Okuma Ölçütler Listesi Kodu	Eleştirel Okuma Kazanım	
		f	%
Metinde geçen kelime ve kelime gruplarının anlamlarını tespit eder.	EÖ5, EÖ59	1	6,25
Metnin türünün ortaya çıkışı ve tarihsel dönem ile ilişkisini belirler.	EÖ32, EÖ25	1	6,25
Metnin tema ve konusunu belirler.	EÖ9, EÖ10	1	6,25
Metindeki çatışmaları belirler.	EÖ58	1	6,25
Metnin olay örgüsünü belirler.	EÖ11	1	6,25
Metindeki şahıs kadrosunun özelliklerini belirler.	EÖ11, EÖ21	1	6,25
Metindeki zaman ve mekânın özelliklerini belirler.	EÖ11	1	6,25
Metinde anlatıcı ve bakış açısının işlevini belirler.	EÖ16, EÖ35	1	6,25
Metindeki anlatım biçimleri ve tekniklerinin işlevlerini belirler.	EÖ38	1	6,25
Metnin üslup özelliklerini belirler	EÖ44	1	6,25
Metinde millî, manevi ve evrensel değerler ile sosyal, siyasi, tarihî ve mitolojik öğeleri belirler.	EÖ31, EÖ32	1	6,25
Metinde edebiyat, sanat ve fikir akımlarının/anlayışlarının yansımalarını değerlendirir.	EÖ32, EÖ31	1	6,25
Metni yorumlar.	EÖ68, EÖ67	1	6,25
Yazar ile metin arasındaki ilişkiyi değerlendirir.	EÖ65, EÖ54, EÖ35, EÖ21	1	6,25
Eleştirel Okuma Kazanım Sayısı Toplamı		14	87,5
Okuma Öğrenme Alanındaki Kazanım Sayısı Toplamı		16	100

Tablo 2’de yer verilen bulgulara göre, programının öyküleyici metin türünde yer verilen ve sınıf ayırımı yapılmayan “Okuma” öğrenme alanı toplam kazanımlarından %87,5 ile çok yüksek orandaki kazanımlar, öğrencilere eleştirel okuma becerisini kazandırmaya yönelik cümlelerle ifade edilmiştir.

Tablo 3: Tiyatro Metin Türünde Eleştirel Okuma Kazanımları ve Dağılımı

Tiyatro (9-12. sınıflar)			
Okuma			
Eleştirel Okuma Kazanımları	Eleştirel Okuma Ölçütler Listesi Kodu	Eleştirel Okuma Kazanım	
		f	%
Metinde geçen kelime ve kelime gruplarının anlamlarını tespit eder.	EÖ5, EÖ59	1	7,14
Metnin türünün ortaya çıkışı ve tarihsel dönemle ilişkisini belirler.	EÖ32, EÖ25	1	7,14
Metnin tema ve konusunu belirler.	EÖ9, EÖ10	1	7,14
Metindeki çatışmaları belirler.	EÖ58	1	7,14
Metindeki olay örgüsünü belirler.	EÖ11	1	7,14

Metindeki şahıs kadrosunun özelliklerini belirler.	EÖ11, EÖ21	1	7,14
Metindeki zaman ve mekânın özelliklerini belirler.	EÖ11	1	7,14
Metnin dil, üslup ve anlatım/sunum özelliklerini belirler	EÖ 44, EÖ 45	1	7,14
Metinde millî, manevî ve evrensel değerler ile sosyal, siyasi, tarihî ve mitolojik öğeleri belirler.	EÖ31, EÖ32	1	7,14
Metinde edebiyat, sanat ve fikir akımlarının/anlayışlarının yansımalarını değerlendirir.	EÖ32, EÖ31	1	7,14
Metni yorumlar.	EÖ68, EÖ67	1	7,14
Yazar ve metin arasındaki ilişkiyi değerlendirir.	EÖ65, EÖ54, EO35, EO21	1	7,14
Eleştirel Okuma Kazanım Sayısı Toplamı		12	85,71
Okuma Öğrenme Alanındaki Kazanım Sayısı Toplamı		14	100

Tablo 3’te görüldüğü gibi “*Tiyatro*” metin türünde, öğretim programının 9-12. sınıf “*Okuma*” öğrenme alanı kazanımlarının %85,71’i öğrencilere eleştirel okuma becerisini kazandırmaya yönelik yargı ifadeli cümlelerdir. Bu veri toplam kazanımlara nispetle çok yüksek bir orandır.

Tablo 4: Bilgilendirici (Öğretici) Metin Türünde Eleştirel Okuma Kazanımları ve Dağılımı
Bilgilendirici (Öğretici) Metinler (9-12. sınıflar)

Okuma			
Eleştirel Okuma Kazanımları	Eleştirel Okuma Ölçütler Listesi Kodu	Eleştirel Okuma Kazanım Dağılımı	
		f	%
Metinde geçen kelime ve kelime gruplarının anlamlarını tespit eder.	EÖ5, EÖ59	1	6,66
Metnin türünün ortaya çıkışı ve tarihsel dönemle ilişkisini belirler.	EÖ32, EÖ25	1	6,66
Metin ile metnin konusu, amacı ve hedef kitlesi arasında ilişki kurar.	EÖ1, EÖ9, EÖ14	1	6,66
Metnin ana düşüncesi ve yardımcı düşüncelerini belirler.	EÖ61, EÖ62	1	6,66
Metindeki anlatım biçimlerini, düşüncüyü geliştirme yollarını ve bunların işlevlerini belirler.	EÖ38, EÖ39	1	6,66
Metnin görsel unsurlarla ilişkisini belirler.	EÖ49, EÖ51	1	6,66
Metnin üslup özelliklerini belirler.	EÖ44.	1	6,66
Metinde millî, manevî ve evrensel değerler ile sosyal, siyasi, tarihî ve mitolojik öğeleri belirler.	EÖ31, EÖ32	1	6,66
Metinde ortaya konulan bilgi ve yorumları ayırt eder.	EÖ71	1	6,66
Metinde yazarın bakış açısını belirler.	EÖ16.	1	6,66
Metinde fikrî, felsefî veya siyasi akım, gelenek veya anlayışların yansımalarını değerlendirir.	EÖ32, EÖ31	1	6,66
Metni yorumlar.	EÖ68, EÖ67	1	6,66
Yazar ve metin arasındaki ilişkiyi değerlendirir.	EÖ65, EÖ54, EO35, EO21	1	6,66
Eleştirel Okuma Kazanım Sayısı Toplamı		13	86,66
Okuma Öğrenme Alanındaki Kazanım Sayısı Toplamı		15	100

Tablo 4’e bakıldığında öğretim programının “*Bilgilendirici (Öğretici)*” metin türündeki 9-12. sınıf “*Okuma*” alanına dair toplam kazanımların %86,66’sı öğrencilere eleştirel okuma becerisini kazandırma amaçlı ifadelerden oluştuğu görülmektedir. Bu oran dört metin türünde yer alan eleştirel okuma becerisine dair kazanımlardan en yüksek oranlı bulgudur.

4. Sonuç, Tartışma ve Öneriler

2018 Ortaöğretim Türk Dili ve Edebiyatı dersi (9-12. sınıflar) Öğretim Programını eleştirel okumaya ilişkin açıklama ve kazanımlar açısından incelemeyi amaçlayan bu araştırmanın verilerinden hareketle ulaşılan sonuçlar aşağıda verilmiş olup bu sonuçlar literatüre dayalı olarak tartışılmıştır.

Araştırmanın birinci alt amacı kapsamında yapılan incelemeyle 2018 TDE Programında eleştirel okuma eğitimine yönelik “*Millî Eğitim Bakanlığı Öğretim Programları*”, “*Yetkinlikler*”, “*Öğretim Programının Özel Amaçları*”, “*Alana Özgü Beceriler*” ve “*Ders Kitabının Yazımında Dikkat Edilecek Hususlar*” başlıkları altında, ortaöğretim öğrencilerine eleştirel bakış ve eleştirel düşünme kazandırılması amaçlı açıklamalara yer verildiği sonucuna ulaşılmıştır. Ancak programda beş başlık çerçevesinde öğrencileri eleştirel okumaya yönlendirme amaçlı açıklamalar önemli ve olumlu olmakla beraber yeterli görülmemiştir. Zira “*Öğretim Programlarının Amaçları*”, “*Öğretim Programlarında Ölçme ve Değerlendirme Yaklaşımı*” başlıkları altında da vurgusu yapılacak eleştirel okumaya dair ifadeler, bu becerinin kazanımına şüphesiz katkı sağlayacaktır. Daha açık ifadeyle eleştirel okuma sadece Türkçe/ Türk Dili ve Edebiyatı alanına özgü bir beceri olmayıp diğer öğretim programlarının da amaçlarına hizmet etmektedir. Bu anlamda programların kalbi olarak nitelendirilebilecek amaçlar bölümünde, eleştirel okumaya atf yapılması önemlidir.

Araştırmanın ikinci alt amacına yönelik olarak oluşturulan Eleştirel Okuma Ölçütler Listesi doğrultusunda 2018 TDE Öğretim Programı kazanımlar açısından incelenmiştir. Okuma öğrenme alanı kazanımları Eleştirel Okuma Ölçütler Listesinin uygun kodlarıyla eşleştirilerek eleştirel okuma kazanımları belirlenmeye çalışılmıştır. Program kazanımları sınıf düzeyinde olmayıp 9-12. sınıfları kapsayacak biçimde genel bir anlayışla ve tür odaklı (Şiir, öyküleyici, tiyatro, bilgilendirici metin türleri) oluşturulduğundan inceleme bu çerçevede yapılmıştır. Yapılan incelemede, öğretim programının “*Şiir*” metin türündeki “*Okuma*” öğrenme alanı kazanımlarından %76,92’sinin, öğrencilere eleştirel okuma becerisini kazandırmaya yönelik ve şiir türünü eleştirel olarak okuma, anlama, yorumlama kapsamında kullanılan ifadeleri (EÖ5, EÖ59, EÖ9, EÖ10, EÖ58, EÖ11, EÖ44, EÖ45, EÖ31, EÖ32, EÖ68, EÖ67, EÖ65, EÖ54, EO35, EO21) içerdiği sonucuna ulaşılmıştır. Ulaşılan bu oranın yüksek düzeyde oluşu, ortaöğretim öğrencilerinin şiir türünde eleştirel okuma becerilerine sahip olmalarına dair gerekliliğin derecesini ve önemini gösterme adına son derece anlamlı ve sevindiricidir. Zira şiir, en eski edebi türlerden biri olup insanlığın tarihi serüveninde duygu, düşünce ve hayallerin etkili biçimde anlatılma aracı olagelmıştır. Şiir bir edebi tür olarak özel bir anlatım diline sahiptir. Söz sanatları, ahenk, kafiye gibi unsurları içeren bu özel dil, anlamsal olarak da çok anlamlı, duygu yoğunluğunun ön planda olduğu, katmanlı bir özelliğe sahiptir. Şiir edebi türünün sahip olduğu bu anlam katmanları, sembol ve söz sanatları şiiri diğer edebî türlerden farklılaştırmaktadır. Bu bağlamda şiir türünün bahsi geçen anlam katmanlarının ve özellikle sembol ve mecazlara dayalı anlatım dilinin doğru olarak anlaşılması ancak eleştirel okuma becerisi ile gerçekleştirilebileceği ortaya konmaktadır, denilebilir.

Öyküleyici metin türünün öğretim programında “*Okuma*” öğrenme alanı toplam kazanımlarından eleştirel okuma becerisini kazandırmaya yönelik ifadeleri (EÖ5, EÖ59, EÖ32, EÖ25, EÖ9, EÖ10, EÖ58, EÖ11, EÖ21, EÖ16, EÖ35, EÖ38, EÖ44, EÖ31, EÖ68, EÖ67, EÖ65, EÖ54) içeren kazanımların oranı %87,5 ile çok yüksek düzeydedir. Bu sonucun ortaya çıkmasında, masal, fabl, hikâye, roman, destani mesnevi gibi öyküleyici edebi metinlerin

aslında çocuğun okuma eğitiminde en önemli yazılı araçlar olmasının yanı sıra okuyucunun kültür ve zevk anlayışına, değerlerine, içinde bulunduğu haletiruhiyesine göre şekillenen ve yeni anlamlar kazandıran bir nitelikte olmasının etkili olduğu düşünülmektedir. Bu türde anlam okuyucudan okuyucuya ve her okunduğunda yeniden anlam kazanan, yeniden yorumlanan bir niteliğe sahiptir. Bu çok anlamlılığa neden olarak öyküleyici metinlerin kurmaca olmaları ve yan anlam yönünden zengin olmaları gösterilebilir. Metni okuyan öğrenci, duruma göre bazen okuduklarıyla özdeşleşirken bazen de olaylara ve karakterlere eleştirel bakış açısıyla bakmayı öğrenebilir.

“Tiyatro” metin türünde, programın “Okuma” öğrenme alanı kazanımlarında yapılan incelemede eleştirel okuma becerisine yönelik kazanım ifadelerinin (EÖ5, EÖ59, EÖ32, EÖ25, EÖ9, EÖ10, EÖ58, EÖ11, EÖ21, EÖ16, EÖ35, EÖ38, EÖ44, EÖ45, EÖ32, EÖ31, EÖ68, EÖ67, EÖ65, EÖ54) oranının %85,71 olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Öğrencilere eleştirel okuma becerisi kazandırılmasında tiyatro metinlerinin rolünün ne denli önemli olduğu düşünüldüğünde bu yüksek oran son derece olumlu bir sonuç olarak değerlendirilebilir. Zira öğrenciler okullarda sınav, not odaklı bir yarış içinde kendilerini bulmaktadırlar. Bu eğitim anlayışı öğrencilere bilgiyi doğrudan alma fırsatı sunarken diğer taraftan onların bilgiye eleştirel bir bakış açısıyla bakmasına çoğunlukla imkân vermez. İşte bu noktada, tiyatro metinlerini eleştirel olarak okumayı öğrenen öğrenci, eleştirel düşünme, neden-sonuç, amaç-sonuç ilişkisi kurma gibi yaşam boyu yararlanacağı beceriler kazanmaktadır.

2018 TDE Öğretim Programının “Okuma” alanı kazanımlarının incelenmesi sonucu, eleştirel okuma becerisini kazandırmaya ilişkin ifadelerin (EÖ1, EÖ5, EÖ14, EÖ 16, EÖ59, EÖ32, EÖ25, EÖ9, EÖ10, EÖ49, EÖ51, EÖ58, EÖ11, EÖ21, EÖ16, EÖ35, EÖ38, EÖ39, EÖ44, EÖ45, EÖ32, EÖ31, EÖ68, EÖ67, EÖ65, EÖ54, EÖ61, EÖ62, EÖ 71) kullanıldığı dört metin türündeki kazanımlardan %86,66 ile en yüksek oranın “Bilgilendirici (Öğretici)” metin türündeki kazanımlara ait olduğu tespit edilmiştir. Öğretici nitelikteki metinler, hayal âlemi yerine gerçek dünyadan kaynağını alan ve okuyucuya bir şeyler öğretmeyi amaç edinmiş yazı türleridir. Metinde yer alan gerçek yaşama dair olayların, düşüncelerin çarpıtılmadan, olduğu gibi verilmesine dikkat edilmektedir. Bu nedenle doğru olmaya, gerçeği yansıtmaya ve tarafsızlığa önem verilmektedir. Öğretici, bilgilendirici içerikli metinlerde amaçlanan, okuyucuya direkt bilgi vererek yeni şeyler öğrenmesini sağlamak veya birtakım sorular yoluyla onu düşünmeye sevk ederek onun davranış ve tutumunda değişiklikler meydana getirmektir. İşte bu sorular üzerinden metin üzerinde düşünmeye sevk edilen okurun eleştirel okuma becerisini kullanması, öğretici metni tam olarak anlamak ve yorumlamak açısından çok önemlidir. Bu bakımdan bu metin türünde eleştirel okumaya çok daha fazla oranda ihtiyaç duyulması doğal olarak görülebilir.

2018 TDE Öğretim Programında yer alan eleştirel okumaya ilişkin açıklama ve kazanımların mercek altına alındığı bu araştırmanın sonuçları, alan yazında öğretim programlarında eleştirel okumaya ilişkin yapılmış benzer nitelikte çalışmaların sonuçlarıyla karşılaştırıldığında: Aktaş (2021), okuma kazanımlarının eleştirel okumaya uygunluğunu tespit etmeyi amaçladığı çalışmasında; eleştirel okuma becerisine uygun ilkökul kademesine yönelik on dokuz kazanımın, ortaokul kademesine yönelik yirmi yedi kazanımın var olduğunu belirlemiş ve Türkçe öğretim programının ortaokul kademesine yönelik okuma kazanımlarını eleştirel okuma kriterlerine uygunluk bakımından ilkökul kademesine kıyasla daha başarılı bulmuştur. Bu nedenle Türkçe öğretim programındaki okuma kazanımlarının eleştirel okuma

kriterlerini tam olarak karşılayamadığı sonucuna ulaşmıştır. Akyol (2011) tarafından eleştirel okuma becerisini öğrencilere kazandırmadaki yeterliliği açısından Türkçe öğretim programının incelendiği araştırma sonuçlarına göre, Türkçe öğretim programının eleştirel okuma becerisini öğrencilere kazandırma yönünden yetersiz olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuç, mevcut araştırma verileriyle paralellik göstermektedir. Aynı şekilde Esemen'nin (2020) yapmış olduğu çalışmada, genel olarak sınıf düzeylerine göre kazanımlarda ve Türkçe ders kitapları okuma parçalarında eleştirel okuma becerisini kazandırmaya yönelik az sayıda kazanım ve etkinliklere yer verildiği sonucuna ulaşılması, bu araştırma bulgularıyla örtüşmektedir. Bu sonuçlardan farklı olarak Duran (2013), yapmış olduğu çalışmada 2012 Türkçe Öğretim Programında ilkökul ve ortaokul öğrencilerine eleştirel okuma becerisi kazandırmaya yönelik yer alan açıklama ve kazanım sayısının ve niteliğinin yeterli olduğu sonucuna ulaşmıştır. Bu sonuç, Duran (2013) tarafından yapılan çalışmada incelenen öğretim programı ile mevcut çalışmada incelenen öğretim programının farklı eğitim kademelerine ve farklı yıllara ait programlar olmasından kaynaklı olduğu şeklinde yorumlanabilir. Bu araştırmaların yanı sıra Altunsöz'ün (2016) yapmış olduğu araştırma sonuçlarına göre, Türkçe öğretim programındaki eleştirel okuma becerisine yönelik kazanımların öğrenciye kazandırılması amacıyla okutulan ders kitaplarındaki etkinliklerin öğrencinin eleştirel okuma becerisini geliştirmede yeterli olmadığı bulgusuna ulaşılmıştır. Aşılıoğlu (2008) da, okulların öğrencilerine verdiği okuma eğitiminin yeterli olmadığını ve bu durumun da öğrencilerin eleştirel okuma becerisinin gelişmemesine neden olduğunu belirlemiştir.

Öğretim programları, örgün eğitim kurumlarında öğrenim gören öğrencilere hangi bilgi ve becerilerin, hangi süreler dâhilinde kazandırılacağına ilişkin hedefleri içeren kılavuzlardır. Programların ne içerdiği, bu içeriklere nasıl ve ne kadar yer verildiği, hedeflenen öğrenmelerin hangi kazanımlarla ifade edildiğinin ortaya konulması, programları güçlü ve etkili kılacaktır. Zira programların etkililiği, işlevselliği ve uygulanabilirliği güçlü ve etkili içeriklerin oluşturulmasıyla mümkündür. Güçlü ve etkili öğretim programlarıyla amaçlanan bilgi ve becerilerin öğrencilere kazandırılması şüphesiz kolaylaşacaktır. Bu bağlamda 2018 TDE öğretim programında yer alan eleştirel okumaya ilişkin açıklama ve kazanımların incelenmesi, öğretim programlarının içerik ve kazanımlarına ilişkin daha geniş açıklamalara ve daha zenginleştirilmiş kazanımlara yer verilmesi gerekliliğini ortaya koyduğu söylenebilir.

Araştırmanın ulaşılan sonuçlarına dayanarak programa, uygulayıcılara ve araştırmacılara yönelik aşağıda bazı önerilerde bulunulmuştur:

“Öğretim Programlarında Ölçme ve Değerlendirme Yaklaşımı” başlığında öğrenciye uygulanacak ölçme ve değerlendirme yöntem ve tekniklerinde eleştirel yaklaşıma yönelik yapılacak vurgu, yönlendirici olma açısından yararlı olabilir.

“Öğretim Programlarının Perspektifi” ana başlığı altında işlenen “Yetkinlikler” çerçevesinde sayılan “Kültürel farkındalık ve ifade” yetkinliği yan başlığında eleştirel okumaya dair yer alacak bir ifade bu yetkinliği daha etkili ve verimli kılabilir.

Ortaöğretim Öğrencilerinin eleştirel düşünme ve okuma becerilerinin geliştirilmesi için sınıf içi etkileşimli öğrenci okuma kulüpleri oluşturulabilir. Türk Dili ve Edebiyatı dersinde bu kulüplere üye öğrenciler, iş birliğine dayalı eleştirel okuma etkinlikleri yapmaya yönlendirilebilir.

Eleştirel okuma becerilerine sahip bireylere örgün eğitimin her kademesinde ihtiyaç vardır. Bu bağlamda eleştirel okuma uygulamalarının öğretileceği, öğrencilere yönelik hafta sonu kurslar açılabilir. Ayrıca bu kurslara her yaş, meslek grubundan öğrenci velileri davet edilerek eleştirel okuma eğitiminin yaygınlaştırılmasının önü açılabilir.

Eğitim sistemimizde eleştirel okuma öğretimi, erken yaş, okul öncesi dönemde, verilmeye başlanılabilir. Bu kapsamda okul öncesi çağındaki öğrencilere yönelik olarak eleştirel okuma eğitimi, çeşitli görsellerle zenginleştirilmiş hikâyeler, çizgi filmler ve reklamlar vasıtasıyla gerçekleştirilebilir.

Ortaöğretim kademesinde uygulanan farklı yıllara ait öğretim programlarının eleştirel okuma açısından incelendiği herhangi bir çalışmaya rastlanmayan alan yazın göz önünde bulundurulduğunda, ortaöğretim öğretim programlarına ilişkin daha çok araştırma yapılmasının yararlı olacağı düşünülmektedir. Bu kapsamda programda yer alan kazanımların ders kitaplarına ne derece yansıdığını belirlemeye dönük metinler üzerinde incelemeyi amaçlayan araştırmalar yapılabilir.

Nitel araştırma yönteminin kullanıldığı ve doküman incelemesiyle verilerin toplandığı mevcut araştırma sonrası ileride yapılacak araştırmalarda, araştırmacılar tarafından eleştirel okuma becerisine yönelik farklı yöntem ve araştırma desenlerinde ve bu yöntemlere bağlı olarak farklı veri toplama araçlarıyla çalışmalar yapılabilir.

Kaynaklar

- Akar, C., Başaran, M. & Kara, M. (2016). İlkokul 4. sınıf öğrencilerinin eleştirel okumabecerilerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 11(3), 1-14.
- Aktaş, E. (2021). Eleştirel okuma becerisi bakımından 2019 Türkçe dersi öğretim programı'nın (1-8. sınıflar) değerlendirilmesi. Ö. K. Aydemir, İ. N. Uysal ve F. Öztürk (Ed.). *Prof. Dr. H. Ömer Karpuz'a armağan Türkçeye saygı* içinde (s. 26-37), Konya: Palet Yayınları.
- Akyol, A. (2011). *2005 ilköğretim ikinci kademe Türkçe dersi öğretim programında eleştirel okuma*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar: Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü.
- Altunsöz, D. (2016). *Türkçe dersi 4. sınıf öğretim programının öğrencilerin eleştirel okuma becerilerini geliştirme açısından incelenmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bartın: Bartın Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü.
- Arıcı, A. F. (2018). *Okuma eğitimi*. Ankara: Pegem Akademi.
- Aslan, C. (2010). Düşünme becerilerini geliştirici dil ve edebiyat öğretimi ortamları- bir eğitim durumu örneği-. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(24), 127-152.
- Aşılıoğlu, B. (2008). Bilişsel öğrenmeler için eleştirel okumanın önemi ve onu geliştirme yolları. *D.Ü. Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 10, 1-11.
- Ateş, S. (2013). Eleştirel okuma ve bir beceri olarak öğretimi. *Turkish Journal of Education*, 2(3), 40-49.
- Bozkırlı, K. Ç. ve Er, O. (2018). Türk dili ve edebiyatı öğretim programı'nın uygulanabilirliğinin öğretmen görüşlerine göre incelenmesi. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 7(3), 1931-1946.

- Cifçi, M. (2006). Eleştirel okuma. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, 54, 55-80.
- Dale, E. (1965). The critical reader. *Journal Of Cooperative Extension*, 195-199.
- Dilidüzgün, S. & Aydın Gönül, D. (2017). Türkçe ders kitaplarındaki yazınsal metinleri okuma-anlama etkinliklerinin eleştirel okuma ölçütlerini karşılama yeterliliği. H. Ülper (Ed.). *Türkçe Eğitimi Güncel Araştırmaları* içinde (s. 31-54). Ankara: Pegem Akademi.
- Duran, E. (2013). Türkçe dersi öğretim programlarında eleştirel okuma. *International Journal of Social Science*, 6(2), 351-365.
- Er, O. (2018). Okuma kültürü. S. Alyılmaz ve B. Ürün Karahan (Editör), *Okuma eğitimi* (s. 55-73) içinde, Ankara: Anı.
- Esemen, A. & Sadioğlu, Ö. (2021). İlkokul Türkçe ders kitaplarının eleştirel okuma becerisi açısından incelenmesi. *Türk Kütüphaneciliği*, 35(3), 436-460.
- Esemen, A. (2020). 2019 İlkokul Türkçe öğretim programı ve Türkçe ders kitaplarının eleştirel okuma becerisi açısından incelenmesi. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Gündüz, B. (2015). *Üniversite 1. sınıf öğrencilerinin kitap okuma alışkanlıkları ve eleştirel okuma becerileri üzerine bir durum çalışması*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Güneş, F. (2020). *Türkçe eğitimi / yaklaşımlar ve modeller*. Ankara: Pegem Akademi
- Karasakaloğlu, N., Saracaloğlu, S. ve Yılmaz-Özelçi, S. (2012). Sınıf öğretmeni adaylarının eleştirel okuma öz-yeterliklerine ilişkin algıları. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(19), 405-422.
- Karataş, Z. (2015). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. *Manevi Temelli Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 62-80.
- Kazazoğlu, S. (2022). Promoting critical thinking in EFL classes. S. Kazazoğlu (Ed), in *Critical reading and writing in the 21st century* (p. 1-22). Newcastle: Cambridge Scholars Publishing.
- Lopez- Sanchez, F.A. (2015). *The development of lower order critical reading strategies in third cycle students at in public school*. Unpublished master dissertation, Colombia: Universidad Libre Facultad De Educacion Departamento De Posgrados Bogota.
- Maden, S. (2018). Okuma yöntem ve teknikleri. O. Sevim ve Y. Söylemez (Ed.). *Okuma eğitimi* içinde (s. 233-255). Ankara: Nobel Yayınları.
- Millî Eğitim Bakanlığı [MEB] (2016). Millî eğitim bakanlığı ortaöğretim kurumları yönetmeliği. https://ogm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2016_11/03111224_ooky.pdf adresinden 17 Kasım 2022 tarihinde edinilmiştir
- Millî Eğitim Bakanlığı [MEB] (2018). *Ortaöğretim Türk dili ve edebiyatı dersi (9-12. sınıflar) öğretim programı*. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı.
- Rohmah, N.G. (2018). Critical reading: students' problems, strategies, and reflections. J-ELLiT (Journal of English Language, Literature, and Teaching, 2(1), 20-24.
- Özdemir, E. (2005). *Eleştirel okuma*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Bassham, G., Irwin, W., Nardone, H. & Wallace, J. M. (2002). *Critical thinking a student's introduction (Fourth edition)*. New York: McGraw-Hill
- Potur, Ö. (2014). Türkçe derslerinde eleştirel okuryazarlık. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 2(4), 32-49.

- Sadioğlu Ö. & Bilgin, A. (2008). İlköğretim öğrencilerinin eleştirel okuma becerileri ile cinsiyet ve anne-baba eğitim durumu arasındaki ilişki. *İlköğretim Online*, 7(3), 814-822.
- Söylemez, Y. (2015). *Ortaokul öğrencilerine yönelik eleştirel temel dil becerileri ölçeklerinin geliştirilmesi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Taglieber, L. K. (2000, jan./jun.) Critical reading and critical thinking: The state of the art. *Ilha do Desterro, Florianópolis*, 38, 15-37.
- Tasnimi, M. (2017). Critical reading: an introduction. *Humanising Language Teaching*. 19(6). 1-6.
- Tara, T. (2014). *Critical reading practices in literature studies: adolescent female perspectives on a curriculum intervention*. Unpublished doctoral dissertation, The Universty Western Of Australia.
- Tomasek, T. (2009). Critical reading: using reading prompts to promote active engagement with text. *International Journal of Teaching and Learning in Higher Education*, 21(1), 127-132.
- Ünal, E. (2006). *İlköğretim öğrencilerinin ilköğretim öğrencilerinin eleştirel okuma becerileri ile eleştirel okuma becerileri ile okuduğunu anlama ve okumaya ilişkin tutumları arasındaki ilişki*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Vozgova, Z. & Afanasyeva, O. (2019). Critical reading strategies in language learning: an overview of leading approaches. *Advances in Social Science, Education and Humanities Research*, 386, 80-86.
- Wallace, M. & Wray, A. (2011). *Critical reading and writing for postgraduates*. California: SAGE Publications Ltd.
- Yazıcı, N. (2017). Türk dili ve edebiyatı öğretiminde çağdaş yaklaşımlar: öğretim yöntemi olarak soruların niteliği ve kullanımı. *International Periodical for the Languages Literature and History of Turkish or Turkic*, 12(17), 535-560.

Extended Abstract

The act of reading has become a great necessity in today's modern society. Considering the new educational approaches that aim to provide individuals with creative and critical thinking skills, it is obvious that there is a need for explanations and acquisitions that will be included in the secondary education programs in a sufficient amount and form in order to gain this skill. In this sense, it is important to examine the explanations and achievements related to critical reading in Turkish Language and Literature curriculum in order to gain targeted critical skills to students who will form the society of the future.

To be a good critical thinker, it is necessary to be able to read critically what you read. In this context, it is important to examine the explanations and achievements related to critical reading in Turkish Language and Literature curriculum, in terms of gaining targeted critical skills to students who will form the society of the future. It is hoped that this study will give a significant direction to critical reading research at different levels in our education system.

The aim of this study is to examine the 2018 Secondary Education Turkish Language and Literature course (9-12 grades) curriculum in terms of explanations and achievements related to critical reading. For this purpose, answer to the following questions have sought: a) 2018 Turkish Language and Literature in Secondary Education (9-12 grades) are there any explanations of critical readings in the curriculum? b) Which acquirements regarding critical reading are included in the 2018 Secondary Education Turkish Language and Literature course (9-12 grades) curriculum and how is the distribution of these acquirements?

Qualitative research method was used in this research, which aims to examine the 2018 Secondary Education Turkish Language and Literature course (grades 9-12) curriculum in terms of explanations and achievements related to critical reading. Qualitative research; It is a research in which qualitative data collection methods such as observation, interview, and document analysis are used, and a qualitative process is followed to reveal perceptions and events in their natural environments with a realistic and holistic approach (Yıldırım and Şimşek, 2016, s. 41).

The research data were collected through document analysis. Research data were collected through document review. Photographs, films, records, audio and video recordings, CDs, various tools and equipment, which are specified as document review, documentary scanning, and which leave an immediate trace of past events; remains such as buildings, statues; all kinds of letters, reports, books, encyclopedias, written or drawn, about the facts; official and private articles, statistics; minutes, memoirs, life history, etc. records (Karasar, 2016, s. 229).

Critical reading criteria list was used in the data collection process. In this context, the 2018 Secondary Education Turkish Language and Literature Course (Grades 9-12) Curriculum, which is the most up-to-date program published by the Ministry of National Education, was examined. First of all, it was tried to reveal whether explanations about critical reading were included in the program, and if so, how it was expressed. Then, the 2018 Turkish Language and Literature Curriculum was examined in terms of achievements and an answer was sought to the question of which achievements about critical reading were included.

In the evaluation of data collected within the scope of the research, the descriptive analysis method was used from qualitative data analysis methods. Descriptive analysis is analyzed on the basis of questions, topics or themes in data collection tools such as observation, interview and document (Ekiz, 2017, s. 75). Within the framework of descriptive analysis, themes were created based on the sub-goals of the research. The research findings were analyzed under these themes.

Analysis results are expressed with frequency and percentage values. From the data of the research, the following results have been achieved: 2018 Turkish Language and Literature of Secondary Education (9-12 grade) the five topics of the curriculum include explanations intended to guide students to critical reading. However, it can be said that these explanations are important and positive, but not sufficient in terms of providing secondary school students with critical reading skills. The rate of acquisitions including expressions aimed at gaining critical reading skill among the total acquisitions of "Reading" learning area of "Poetry", "Storyteller", "Theatre" and "Informative (Educational)" text types of the curriculum is at a high level.

Curriculums are guides that contain the objectives of which knowledge and skills will be gained to students who study in formal education institutions, and within what period of time. Demonstrating what the programs contain, how and to what extent these contents are included, and with which acquisitions the targeted learning is expressed will make the programs powerful and effective. Because the effectiveness, functionality and applicability of the programs are only possible with the creation of strong and effective content. It will undoubtedly be easier for students to acquire the knowledge and skills aimed with strong and effective teaching programs. In this context, it can be said that the examination of the explanations and achievements related to critical reading in the 2018 Secondary Education Turkish Language and Literature course (9-12. grades) Curriculum reveals the necessity of giving more extensive explanations and more enriched acquisitions regarding the content and achievements of the curriculum.

Considering the body of literature, which has not been found in any study examining the Secondary Education Turkish Language and Literature Course (9-12. Grades) Curriculums in terms of critical reading, it is thought that it would be useful to conduct more research on the content and achievements of different curricula applied in secondary education.

Ek 1. Eleştirel Okuma Ölçütler Listesi

- EÖ 1. Metnin okuma amacını belirleme
- EÖ 2. Metnin başlığı ve görselinden yola çıkarak metnin konusu hakkında tahminlerde bulunma
- EÖ 3. Metinde kullanılan bilgi kaynaklarını inceleme
- EÖ 4. Metindeki sözcük ve sözcük gruplarının anlam özelliklerini belirleme
- EÖ 5. Metindeki anahtar sözcükleri bulma
- EÖ 6. Metindeki noktalama işaretlerinin metnin anlamına katkısını fark edebilme
- EÖ 7. Metnin bağlamını gözeterek cümleler arasındaki anlamsal geçişleri belirleme
- EÖ 8. Metnin konusunu belirleme
- EÖ 9. Metnin üzerinde durduğu temayı belirleme
- EÖ 10. Metnin olay akışı, olay örgüsü, uzam, zaman ve karakter öğelerini bulgulama
- EÖ 11. Metne yönelik sorular sorma, alınan cevapları bütünsel bir şekilde değerlendirme
- EÖ 12. Yazarın amacını fark edebilme
- EÖ 13. Metnin hedef kitesini belirleyebilme
- EÖ 14. Yazarın metnin yazılış amacına ulaşip ulaşmadığını belirleme
- EÖ 15. Yazarın bakış açısını sorgulama
- EÖ 16. Metinden öğrendiği yeni bilgileri araştırma
- EÖ 17. Metindeki mantıksal tutarlılığı fark etme
- EÖ 18. Metindeki nedensellik ilişkilerini belirleme
- EÖ 19. Metindeki olay durum ve kişilerle ilgili benzerlik ve farklılıkları belirleyerek bunları birbiriyle ilişkilendirme
- EÖ 20. Metinde anlatılanları zihinde canlandırma
- EÖ 21. Kahramanların düşüncelerinin ve davranışlarının nedenlerini sorgulayıp olay ve durumlara karşı farklı davranış ve tutum geliştirme
- EÖ 22. Metni kendi yaşantısıyla ilişkilendirme
- EÖ 23. Metinde anlatılanlardan yola çıkarak varsayımlarda bulunma ve bu varsayımları sınama
- EÖ 24. Metnin sonunu tahmin edebilme
- EÖ 25. Metni kendi ifadeleriyle özetleyebilme
- EÖ 26. Metni sorgulama ve metinle ilgili çıkarımlarda bulunma
- EÖ 27. Metnin görsellerini yorumlama
- EÖ 28. Metnin işaret ettiği dilsel ve anlamsal yapıları birleştirme

- EÖ 29. Metnin bileşenlerini belirleme, şemasını kavrama
- EÖ 30. Metnin düşünsel, duyuşsal ve tarihsel yapısını oluşturan unsurları saptama
- EÖ 31. Metni mantıksal bölümlere (serim, düğüm, çözüm) ayırma
- EÖ 32. Metindeki örtük iletileri bulgulama
- EÖ 33. Metindeki anlatıcı, anlatıcı bakış açısını ve metnin türünü belirleme
- EÖ 34. Metnin türüyle ilgili özellikleri belirleme
- EÖ 35. Metnin diğer metin türleriyle karşılaştırarak ayrılan yönlerini belirleme
- EÖ 36. Metinde kullanılan anlatım biçimlerini belirleme ve metnin anlamına katkısını belirleme
- EÖ 37. Metinde kullanılan düşünceyi geliştirme yollarını belirleme ve metnin anlamına katkısını belirleme
- EÖ 38. Metin içinde yer alan fikirleri ve karşıt fikirleri belirleyebilme
- EÖ 39. Metinde birbiri ile çatışan olay, durum ya da kişileri belirleyebilme
- EÖ 40. Metinler arasında karşılaştırma yapabilme
- EÖ 41. Metindeki öznel ve nesnel yargıları ayırt etme
- EÖ 42. Metnin dil ve üslup özelliklerini belirleme
- EÖ 43. Okunan metni dil, içerik ve anlatım bakımından değerlendirme
- EÖ 44. Metindeki söz sanatlarını fark edebilme.
- EÖ 45. Metindeki duygusal mesajları fark edebilme
- EÖ 46. Başlık ve içerik uyumunu sorgulayabilme
- EÖ 47. Görsel ve içerik uyumunu sorgulayabilme
- EÖ 48. Görsellerin verdiği mesajı fark edebilme
- EÖ 49. Görsellerin anlama olan katkısını belirleme
- EÖ 50. Kurmaca olanla olmayanı belirleme
- EÖ 51. Metinle ilgili sonuçlar çıkarma ve değerlendirmeler yapma
- EÖ 52. Olay ve durumları değerlendirerek sonuçlara varma.
- EÖ 53. Metne yöneltile soruların cevaplarıyla yeni sonuçlara varma
- EÖ 54. Metinden yola çıkarak farklı bakış açıları geliştirme
- EÖ 55. Metni beğenip beğenmediğini gerekçelendirme
- EÖ 56. Metindeki çatışma (insanın insanla, insanın doğayla, insanın toplumla ya da insanın kendisiyle) ve bu çatışmayı oluşturan durum, olayları fark etme
- EÖ 57. Birden fazla anlamı olan sözcüğün cümlede geçen anlamını seçebilme
- EÖ 58. Metinde geçen mecaz anlamlı sözcüklerin anlamını fark edebilme

- EÖ 59. Metnin ana fikrini belirleme
- EÖ 60. Her bölümde yer alan yardımcı fikirleri belirleyebilme
- EÖ 61. Metne ve metnin bölümlerine başlık verebilme
- EÖ 62. Olayın geçtiği mekân ve zamanı belirleyebilme
- EÖ 63. Metinden yazarla ilgili çıkarımda bulunma
- EÖ 64. Metinde verilen bilgilerin güncelliğini değerlendirebilme
- EÖ 65. Metinde verilen düşünceleri değerlendirme
- EÖ 66. Okunan metinle ilgili kendi duygu ve düşüncelerini belirleme
- EÖ 67. Metni okumadan önceki ve sonraki düşüncelerini karşılaştırabilme
- EÖ 68. Ön bilgilerle yeni öğrenilenleri birleştirebilme
- EÖ 69. Metinde yer alan düşüncelerin, gerçek ya da yazarın yorumu olup olmadığını ayırt edebilme
- EÖ 70. Verilen bilgileri karşılaştırma
- EÖ 71. Metinle ilgili başkaları ile tartışabilme